

Anna Sinięcka¹, Emilia Bogacka²

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej

¹Zakład Systemów Osadniczych i Organizacji Terytorialnej

²Zakład Gospodarki Przestrzennej

sinięcka@amu.edu.pl¹, ebogacka@amu.edu.pl²

Dziedzictwo kulturowe województwa wielkopolskiego w świetle danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Przykład zabytków nieruchomych

Zarys treści: Otaczające nas dziedzictwo kulturowe stanowi cenny zasób będący świadectwem naszej historii, którego zachowanie dla przyszłych pokoleń jest niezwykle istotne. Artykuł przedstawia dziedzictwo kulturowe w województwie wielkopolskim, regionie o szczególnym znaczeniu dla powstania i rozwoju całego państwa. Analizie zostały poddane zabytki nieruchome znajdujące się w rejestrze zabytków Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Słowa kluczowe: dziedzictwo kulturowe, zabytki nieruchome, Narodowy Instytut Dziedzictwa, województwo wielkopolskie

Wprowadzenie

Każdy człowiek w swoim codziennym życiu styka się z dziedzictwem kulturowym, choćby w postaci dzieł sztuki, krajobrazów, tradycji i zwyczajów, a także zabytków. Dziedzictwo kulturowe jest elementem przybliżającym nas do zrozumienia otaczającej rzeczywistości oraz może stanowić cenny fundament, na którym zbudujemy naszą przyszłość. Jednak dopiero właściwe podejście do dziedzictwa kulturowego, poprzez świadome gospodarowanie nim, pozwala na zachowanie jego wartości. Zachowanie tych unikalnych wartości poprzez nośnik, jakim jest dziedzictwo kulturowe, ma pozytywny wpływ na społeczeństwo. Przyczynia się m.in. do polepszenia jakości życia poprzez wzmocnienie poczucia tożsamości i dialog międzykulturowy. Dlatego dziedzictwo kulturowe należy traktować jako zasób własności wspólnej koniecznej do zachowania.

Sama definicja dziedzictwa kulturowego była dyskutowana od dziesiątek lat, m.in. w Karcie Ateńskiej (1931), Karcie Rzymskiej (1931), Karcie Weneckiej (1964), Konwencji Paryskiej (1972) czy też w Deklaracji Amsterdamskiej (1975). Szeroką dyskusję dotyczącą definicji dziedzictwa kulturowego na potrzeby badań społecznych wykonanych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa przeprowadził Skaldawski (2017). W konkluzji za dziedzictwo kulturowe autor ten uważa „odziedziczone z przeszłości i funkcjonujące współcześnie dobra kultury, które mogą mieć formę fizyczną (materialną), takie jak na przykład: zabytki, obiekty historyczne, dzieła sztuki, archiwa, historyczne parki, ogrody, zachowane krajobrazy i stanowiska archeologiczne, oraz formę duchową (niematerialną), jak: tradycje, obrzędy, zwyczaje, umiejętności rzemieślnicze, wiedza tradycyjna (na przykład medycyna ludowa), podania, legendy bądź też pamięć o tej spuściźnie” (Skaldawski 2017, s. 12). Interesująca jest również dyskusja nad pojęciem dziedzictwa kulturowego przeprowadzona przez Dobosza (2002).

Sam Narodowy Instytut Dziedzictwa jest stosunkowo młodą instytucją, powołaną do działalności od 1.01.2011 r. na mocy zarządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Zastąpił działający Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków. Narodowy Instytut Dziedzictwa jest nowoczesną instytucją kultury, która stanowi zaplecze eksperckie dla Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Narodowy Instytut Dziedzictwa współpracuje z licznymi międzynarodowymi instytucjami działającymi na rzecz zachowania narodowego dziedzictwa, np. z UNESCO, English Heritage czy też European Heritage Heads Forum oraz jest promotorem polskiego dziedzictwa w Polsce i na świecie.

Warty odnotowania jest fakt, że znaczenie dziedzictwa kulturowego zostało szczególnie uznane przez Unię Europejską. Decyzją Parlamentu Europejskiego i Rady Europy 2018 r. został ogłoszony Europejskim Rokiem Dziedzictwa Kulturowego. Ma to na celu wzmocnienie współpracy na rzecz: ochrony, zachowania, ponownego wykorzystania, rozwoju i promocji dziedzictwa Europy. Istotne jest również przedstawienie dziedzictwa kulturowego w całej jego różnorodności, zarówno materialnej, jak i niematerialnej, jako dorobku przeszłych pokoleń, który bardzo mocno wpływa na naszą terażniejszość. Sposobem na to jest organizacja, promocja i wspieranie działań podkreślających: 1) znaczenie dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, 2) wkład dziedzictwa kulturowego w gospodarkę, 3) rolę dziedzictwa kulturowego w europejskiej dyplomacji kulturalnej i dialogu międzykulturowym oraz 4) znaczenie zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń¹.

Samo dziedzictwo kulturowe ma ogromne znaczenie w rozwoju lokalnym (Broński 2006). Można je wykorzystywać jako produkt turystyczny, szczególnie gdy na danym obszarze zgromadzone jest wiele zasobów kulturowych. Dziedzictwo kulturowe może pełnić ważną rolę w umacnianiu tożsamości lokalnej, gdyż pozwala na kształtowanie emocjonalnych postaw wobec swojego miejsca zamieszkania. Może pełnić również funkcję promocyjną – nierzadko zabytki są

¹ Opracowane na podstawie strony internetowej Europejskiego Roku Dziedzictwa Kulturowego (www.erdk2018.pl).

wizytówkami danych miejscowości czy gmin. Z kolei niechciane formuły dziedzictwa kulturowego mogą zaistnieć z nową funkcją czy też formą. Dziedzictwo kulturowe dla gospodarki lokalnej pozostaje także w ścisłym związku z rynkiem pracy, czy to w turystyce i związanych z nią przemysłach czasu wolnego, czy to w ochronie i konserwacji zasobów historycznych, czy to w dziedzinach, które nie są w ścisłym związku z produktami dziedzictwa danego miejsca, ale które rozwijają się w efekcie pozytywnego wizerunku danego miejsca. Dlatego dziedzictwo kulturowe może stanowić bardzo dużą szansę w rozwoju lokalnym jednostek terytorialnych.

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych zasobów dziedzictwa kulturowego w powiatach i gminach województwa wielkopolskiego w świetle danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Analiza dziedzictwa kulturowego objęła zabytki nieruchome. W pracy wykorzystano zestawienie zabytków nieruchomych Narodowego Instytutu Dziedzictwa według stanu na dzień 30.06.2018 r. w celu zaprezentowania liczby oraz gęstości zabytków nieruchomych w gminach i powiatach województwa wielkopolskiego. Kolejnym ważnym źródłem informacji był „Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie wielkopolskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C)” z 2017 r. (stan na 2016 r.), z którego zaczerpnięto informacje dotyczące struktur rodzajowych zabytków nieruchomych w powiatach województwa wielkopolskiego według pierwotnej funkcji oraz chronologii.

Zabytek nieruchomy w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz informacji z Narodowego Instytutu Dziedzictwa

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami² zabytek nieruchomy to nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (na podstawie art. 3). Zgodnie z art. 6 ustawy „ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki nieruchome będące, w szczególności: a) krajobrazami kulturowymi, b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi, c) dziełami architektury i budownictwa, d) dziełami budownictwa obronnego, e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi, f) cmentarzami, g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni, h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. (...) Ochronie

² Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2003 r., nr 162, poz. 1568 z późn. zm.).

mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Typy i przykłady zabytków nieruchomości wyróżnionych w rejestrze zabytków nieruchomości prowadzonym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa zostały zamieszczone w tabeli 1.

Wyjaśnięć wymaga zastosowana procedura analizy zestawienia zabytków nieruchomości udostępnionych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa. Zestawienie to dostępne jest w rejestrze zabytków na stronie internetowej Narodowego Instytutu

Tabela 1. Typy i przykłady zabytków nieruchomości według funkcji pierwotnej wyróżniane przez Narodowy Instytut Dziedzictwa

Typy zabytków nieruchomości	Przykłady
Cmentarze	cmentarze komunalne, cmentarze wojenne, cmentarze wyznaniowe, kwatery cmentarne, pojedyncze groby i mogiły, tereny przykościelne
Folwarczne (zabudowa folwarczna)	budynki inwentarskie, budynki produkcyjne (przemysłowe) i budynki mieszkalno-użytkowe w zespołach folwarcznych, oficyny mieszkalne i gospodarcze (w zespołach), pojedyncze obiekty pozostałe po zespołach folwarcznych
Gospodarcze (budynki gospodarcze)	budynki pomocnicze przy obiektach użyteczności publicznej, domach mieszkalnych i w zespołach przemysłowych, magazyny jako obiekty samoistne, spichlerze, wszelkie pojedyncze obiekty gospodarskie w zagrodach wiejskich
Mieszkalne (budynki mieszkalne)	chałupy wiejskie, domy, domy w osiedlach (wyszczególnione w decyzjach przestrzennych), kamienice, pałace i dwory miejskie (poza założeniami rezydencjonalnymi), plebanie, wikariaty i organistówki
Obronne (obiekty budownictwa obronnego)	forty, fortyfikacje zamków i dworów obronnych, mury i bramy miejskie, twierdze i ich elementy
Przemysłowe (budownictwo przemysłowe)	elektrownie, hale produkcyjne w zespołach fabrycznych, gazownie i wodociągi, kotłownie, młyny, mosty i wiadukty, obiekty towarzyszące, parowozownie, pojedyncze budynki produkcyjne poza zespołami folwarcznoymi (kuźnie, olejarnie itp.), urządzenia hydrotechniczne, wiatraki, wieże szybowe w kopalniach, wodociągowe wieże ciśnień
Publiczne (budowle użyteczności publicznej)	banki, budynki administracyjne zakładów przemysłowych, dworce kolejowe, hotele i pensjonaty, koszary i więzienia, poczty, siedziby władz, szkoły i internaty, teatry i kina, szpitale i zakłady opiekuńcze
Rezydencjonalne	dwory obronne, dwory podmiejskie (w zespołach rezydencjonalnych), dwory wiejskie (ośrodki dóbr), pałace miejskie (w zespołach rezydencjonalnych), pałace wiejskie (ośrodki dóbr)
Sakralne (obiekty sakralne)	dzwonnice, figury, kaplice, kaplice cmentarne, kapliczki przydrożne, klasztory, kostnice, kościoły różnych wyznań
Urbanistyka (założenia przestrzenne)	dzielnice i osiedla, kanały, linie kolejowe, miejsca pamięci narodowej, place i ulice (jako wnętrza urbanistyczne), strefy ochrony konserwatorskiej krajobrazu, układy ruralistyczne, układy urbanistyczne, założenia rekreacyjne i sportowe
Zamki	wieże mieszkalne, zamki
Zieleń	aleje, elementy naturalnego krajobrazu, ogrody dworskie, ogrody willowe i przydomowe, parki dworskie, parki miejskie, parki pałacowe
Inne	bramy i kordegardy, dziedzińce, fontanny i studnie, mała architektura parkowa (altany, grotty, pawilony), ogrodzenia, pomniki

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Dziedzictwa (www.nid.pl). Do rejestru zabytków wpisywane są zabytki nieruchomości na podstawie decyzji wydanej z urzędu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków lub na wniosek właściciela takiego zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Dział Ewidencji i Rejestru Zabytków NID gromadzi decyzje o wpisie do rejestru zabytków dostarczane przez wojewódzkich konserwatorów zabytków.

Narodowy Instytut Dziedzictwa udostępnia wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków co kwartał. Dane udostępniane są w formie plików w formacie PDF dla każdego z województw Polski z osobna. Dane o zabytkach nieruchomych udostępniane są przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w formie „surowej”, pozwalającej na agregowanie do wybranej przez badacza postaci. Analiza informacji, służąca choćby przedstawieniu liczebności zabytków nieruchomych, jest bardzo czasochłonna. W artykule wykorzystano wykaz dla województwa wielkopolskiego według stanu na dzień 30.06.2018 r. Jest to plik 267-stronicowy, w którym znajdują się zabytki istniejące w poszczególnych gminach wszystkich powiatów województwa wielkopolskiego. Podany jest każdorazowo: rodzaj obiektu, jego adres oraz numer, pod którym został zarejestrowany. Dla potrzeb niniejszego opracowania obiekty zliczono dla poszczególnych gmin i powiatów. W przypadku zapisu zawierającego zespół obiektów każdy obiekt liczono jako osobny. Przykładowo w wykazie zabytków nieruchomych w Poznaniu znajduje się zespół kamienic secesyjnych przy ulicach: Roosevelta–Kraśińskiego–Zacisze o nr rej.: A-970/Wlkp/A z 14.03.1980 r. Wymienione są kamienice przy ul. Roosevelta 3, 4, 5, 6/7, 8, 9/10, kamienice przy ul. Kraśińskiego 3, 3a, 4, 4a oraz kamienice przy ul. Zacisze 4, 4a. W konsekwencji zespół ten składa się z 12 zabytków nieruchomych, w tym przypadku kamienic secesyjnych. Dla potrzeb opracowania nie uwzględniano obiektów, których status był oznaczony jako „nie istnieje”.

Zabytki nieruchome województwa wielkopolskiego w 2018 r.

W wykazie zabytków nieruchomych województwa wielkopolskiego znajduje się 6987 obiektów (tab. 2). Najwięcej zabytków zlokalizowanych jest w Poznaniu (647 obiektów; 9,26% ogółu obiektów) oraz powiatach: poznańskim (508; 7,27%), kościańskim (378; 5,41%) i gnieźnieńskim (361; 5,17%), a najmniej w powiatach: chodzieskim (98; 1,40%) i ostrzeszowskim (74; 1,06%) oraz w Koninie (60; 0,86%). Biorąc pod uwagę gęstość zabytków nieruchomych, czyli liczbę zabytków nieruchomych/10 km², w województwie wielkopolskim występuje 2,34 zabytku na 10 km². Czternaście powiatów ma gęstość wyższą niż ta dla całego województwa. Spośród wszystkich powiatów najwyższą gęstość dotyczy miast na prawach powiatów. Na pierwszym miejscu uplasowało się Leszno (57,81), a następnie z ponaddwukrotnie niższym wynikiem Poznań (24,70), a potem Kalisz (18,55) i Konin (7,32). Najniższą gęstość dotyczy następujących

Tabela 2. Liczba oraz gęstość zabytków nieruchomych w powiatach województwa wielkopolskiego w 2018 r. (stan na dzień 30.06.2018 r.)

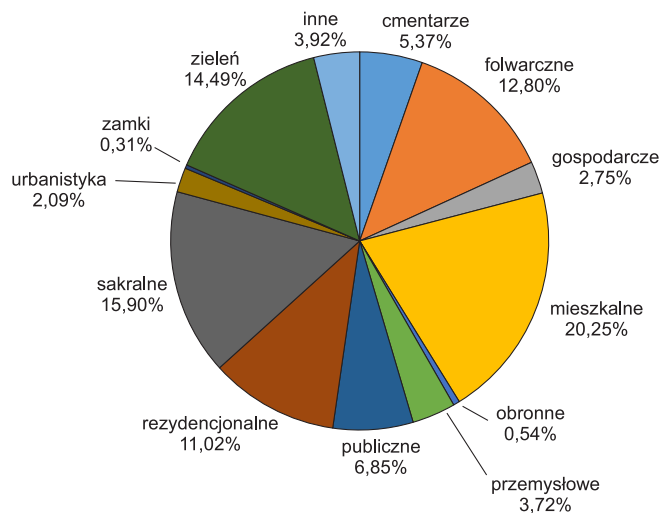
Powiat	Liczba zabytków nieruchomych	Miejsce powiatu pod względem liczby zabytków nieruchomych	Gęstość zabytków nieruchomych (liczba zabytków nieruchomych/10 km ²)	Miejsce powiatu pod względem gęstości zabytków nieruchomych
Chodzieski	98	33	1,431	28
Czarnkowsko-trzcianecki	182	15	1,008	33
Gnieźnieński	361	4	2,876	12
Gostyński	274	7	3,383	8
Grodziski	203	11	3,162	9
Jarociński	169	18	2,879	11
Kaliski	125	28	1,078	32
Kalisz	128	27	18,551	3
Kępiński	102	32	1,678	23
Kolski	168	19	1,662	24
Konin	60	35	7,317	4
Koniński	206	9	1,305	29
Kościański	378	3	5,235	6
Krotoszyński	148	21	2,073	18
Leszczyński	281	6	3,486	7
Leszno	185	14	57,813	1
Międzychodzki	204	10	2,772	13
Nowotomyski	178	17	1,755	22
Obornicki	139	25	1,955	20
Ostrowski	139	25	1,198	31
Ostrzeszowski	74	34	0,957	34
Piński	192	13	1,514	26
Pleszewski	111	31	1,557	25
Poznań	647	1	24,695	2
Poznański	506	2	2,663	14
Rawicki	308	5	5,560	5
Słupecki	121	29	1,444	27
Szamotulski	203	11	1,814	21
Średzki	143	23	2,292	16
Śremski	181	16	3,153	10
Turecki	116	30	1,249	30
Wągrowiecki	211	8	2,029	19
Wolsztyński	158	20	2,324	15
Wrzesiński	148	21	2,102	17
Złotowski	140	24	0,843	35
Województwo wielkopolskie	6987	–	2,343	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

powiatów: czarnkowsko-trzcianeckiego (1,008), ostrzeszowskiego (0,957) oraz złotowskiego (0,843), czyli położonych na północy i południu województwa wielkopolskiego.

Strukturę rodzajową zabytków nieruchomości według funkcji pierwotnej przedstawiono na rycinie 1³. Największy udział w strukturze mają zabytki o charakterze mieszkalnym, a następnie sakralnym, zieleni, folwarczne oraz rezydencjonalne. Każda z pozostałych kategorii stanowi 7% i mniej ogółu zabytków nieruchomości. Najmniejszy udział w strukturze mają zabytki o charakterze obronnym oraz zamki.

Struktura zabytków nieruchomości według pierwotnych funkcji w powiatach województwa wielkopolskiego została pokazana na rycinie 2. Zabytki mieszkalne mają największy udział w strukturze rodzajowej zabytków 11 jednostek. Były to powiaty: chodzieski (38,68% ogółu zabytków), gnieźnieński (20,63%), Kalisz (42,74%), Konin (49,09%), kościański (27,66%), krotoszyński (30,72%), Leszno (56,25%), Poznań (46,41%), poznański (19,40%), turecki (38,17%) oraz wolsztyński (19,38%). W 10 powiatach dominowały zabytki sakralne. Były to powiaty: jarociński (20,11%), kaliski (26,72%), kępiński (31,58%), kolski (22,81%), koniński (24,40%), ostrowski (22,96%), ostrzeszowski (40,85%), pleszewski (27,03%), słupecki (26,45%) oraz złotowski (33,33%). W 7 powiatach największy udział w strukturze miały zabytki folwarczne – powiaty: gostyński (29,51%), grodziski (30,14%), leszczyński (20,42%), międzychodzki (35,44%), nowotomyski (28,34%), rawicki (24,56%) oraz szamotulski (20,87%). Zabytki związane

Ryc. 1. Struktura rodzajowa zabytków nieruchomości według funkcji pierwotnej w województwie wielkopolskim w 2016 r.

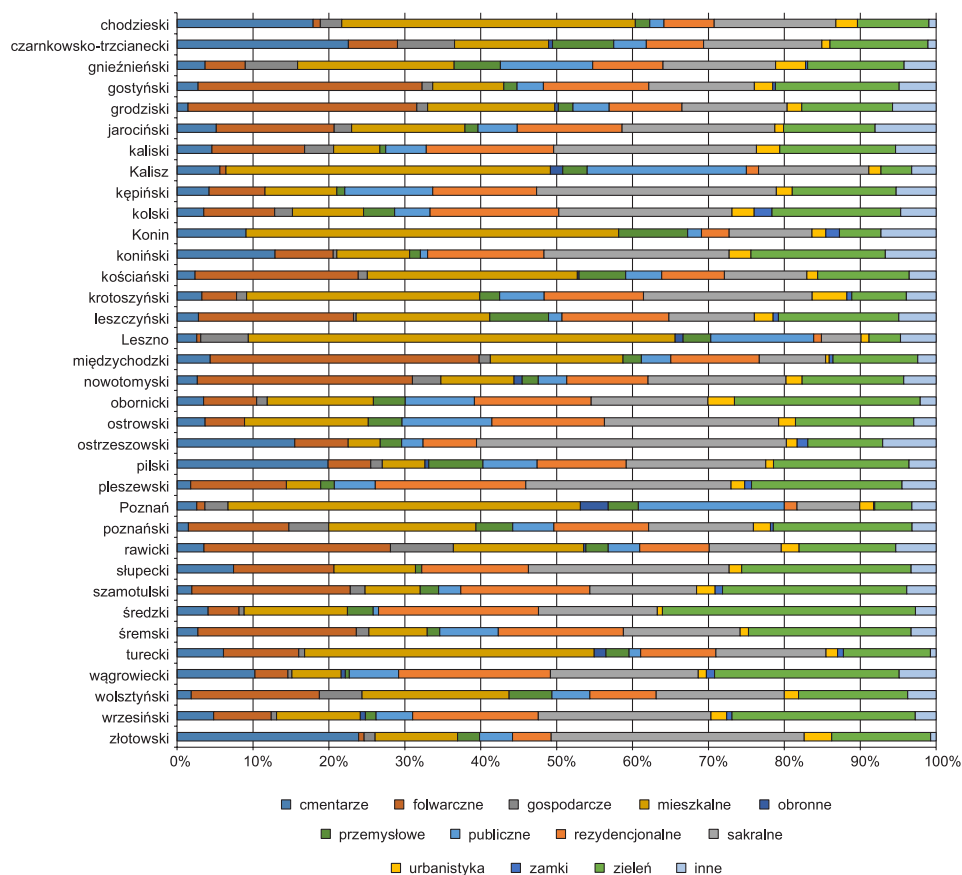
Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportu... (2017).

³ Jest to struktura rodzajowa zabytków nieruchomości według pierwotnej funkcji w województwie wielkopolskim dla 2016 r., jednak na potrzeby pracy uznano, że ta część materialnego dziedzictwa kulturowego nie ulega istotnym zmianom na przestrzeni kilku lat.

z zielenią zajmowały pierwsze miejsce w strukturze zabytków powiatów: obornickiego (24,48%), średzkiego (33,33%), śremskiego (21,43%), wągrowieckiego (24,32%) oraz wrzesińskiego (24,14%). Z kolei do powiatów, w których dominowały zabytki związane z cmentarzami, należy zaliczyć: czarnkowsko-trzcianecki (22,58%) oraz pilski (19,90%).

Różnorodność rodzajów zabytków w powiatach województwa wielkopolskiego była dosyć duża. Do najmniej reprezentowanych rodzajów należały zabytki obronne i zamki. W 23 powiatach nie było zabytków obronnych, a w 20 zamków. Z kolei żadnych zabytków gospodarczych nie miały powiaty: Kalisz, kępiński, Konin, ostrowski, ostrzeszowski, pleszewski oraz słupecki, a folwarcznych nie posiadał tylko Konin.

Rozmieszczenie przestrzenne zabytków nieruchomości w województwie wielkopolskim nie jest równomierne. Jak podaje Raport... (2017), na analizowanym obszarze można wyróżnić rejony o większym zagęszczeniu obiektów, a ma to

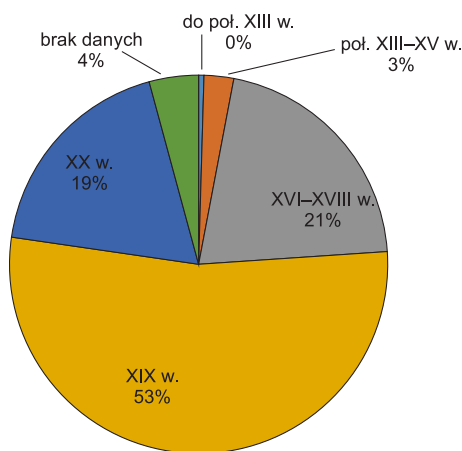
Ryc. 2. Struktura rodzajowa zabytków nieruchomości według funkcji pierwotnej w powiatach województwa wielkopolskiego w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportu... (2017).

związek z jakością gleb, występowaniem bogactw naturalnych, przebiegiem szlaków komunikacyjnych i handlowych, kształtowaniem się granic państwa, administracji lokalnej i kościelnej, powstawaniem centrów elitarnych (w tym stolicy regionu), funkcjonowaniem uniwersytetu lub ważnego miejsca kultu. Najwięcej zabytków znajduje się na obszarze uznawanym za rdzeń Wielkopolski, a mniej na wschód od Trzemeszna, Wrześni, Pызdr, Chocza i Stawiszyna. Według autorów opracowania znaczenie miała również przynależność Wielkopolski do różnych zaborów. W zaborze pruskim budowano nowe założenia folwarczne, a także rozbudowywano istniejące, wznoszono rezydencje, murowane kościoły oraz budynki użyteczności publicznej. Po tamtym okresie pozostały również liczne dworce, sądy, budynki pocztowe i inne publiczne. Takie obiekty nie powstawały na wschodzie analizowanego obszaru, który leży w granicach dawnego zaboru rosyjskiego. Nie ma tam dużych folwarków, dworów, a we wsiach i małych miastach dominuje zabudowa drewniana.

Informacje zebrane przez NID uwzględniają także bardzo istotny element wartościujący zabytki – wiek (tzw. wartość dawności wg A. Riegla – Piwocki 1970). Strukturę rodzajową zabytków nieruchomości województwa wielkopolskiego według chronologii przedstawiono na rycinie 3. Największy udział w strukturze mają zabytki XIX-wieczne, a następnie mieszczące się w przedziale XVI–XVIII w. oraz XX-wieczne. Stosunkowo mały udział mają zabytki datowane na do połowy XIII i od połowy XIII–XV w. Bardzo interesujący jest fakt, że Raport... (2017) wykazuje relatywnie dużo zabytków (ich liczba jest wyższa niż najstarszych wykazanych zabytków), co do których nie ma danych dotyczących ich wieku. Może to wynikać z braku dostępu do źródeł dla tych obiektów albo z braku jednoznacznych badań potwierdzających wiek zabytku. Z pewnością stanowi to dobre zagadnienie do badań architektonicznych.

Strukturę zabytków nieruchomości według chronologii w powiatach województwa wielkopolskiego przedstawiono na rycinie 4. W zdecydowanej większości powiatów przeważają zabytki datowane na XIX w. Największy udział w strukturze chronologicznej dla zabytków XIX w. mają turecki (79,84%), międzychodzki (65,85%) oraz jarociński (65,12 %). Wyjątek stanowią: powiat krotoszyński, w którym największy udział w strukturze chronologicznej mają zabytki pochodzące z XVI–XIII w. (41,78%), i Poznań, w którym największy udział

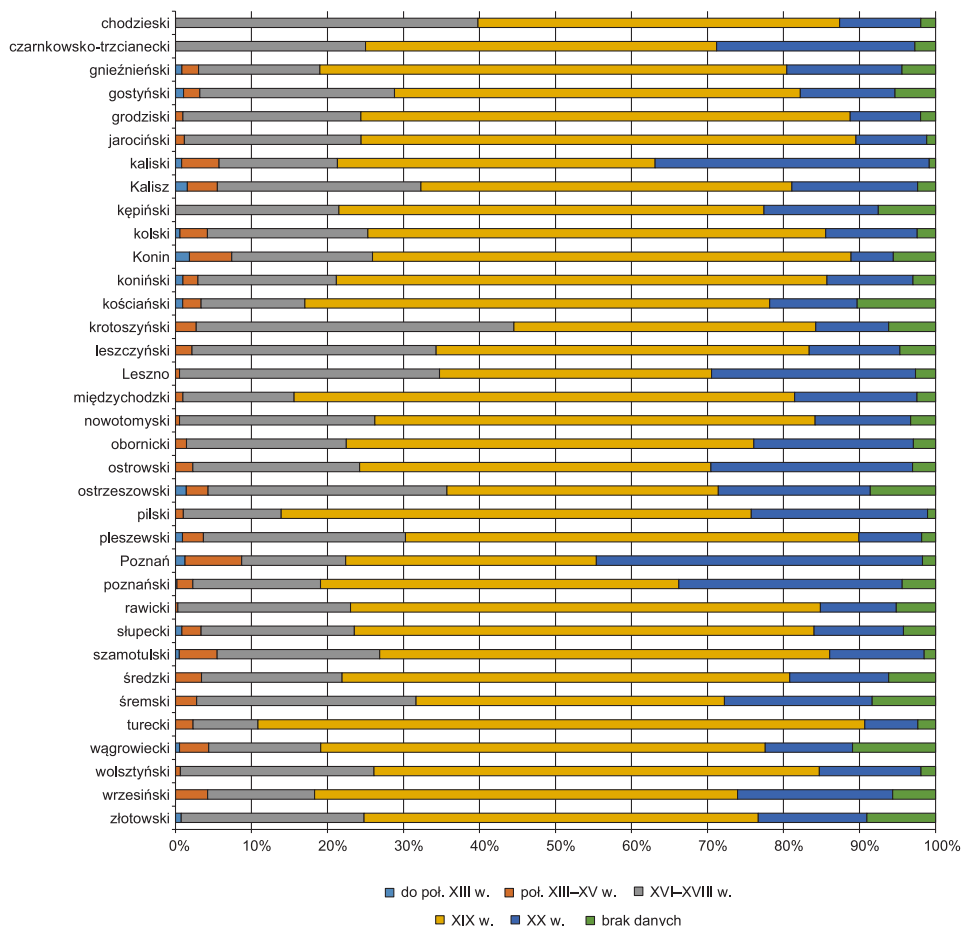

Ryc. 3. Struktura zabytków nieruchomości według chronologii (z wyłączeniem układów urbanistycznych) w województwie wielkopolskim w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomości w województwie wielkopolskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C), 2017.

mają zabytki powstałe w XX w. (47,92%). Najwięcej najstarszych zabytków (do poł. XIII i od poł. XIII–XV w.) w kontekście udziału w strukturze mają Poznań (8,71%), Konin (7,41%) oraz powiat kaliski (5,74%) i Kalisz (5,51%). Największym udziałem w strukturze dla liczby obiektów zabytkowych, co do których nie ma danych dotyczących daty powstania, odznaczają się powiaty: wągrowiecki (10,93%), kościański (10,31%) oraz złotowski (9,02%).

We wszystkich 35 powiatach województwa wielkopolskiego znajdują się obiekty zabytkowe o niezidentyfikowanym czasie powstania. Najstarsze zabytki, czyli te powstałe do połowy XIII w., zlokalizowane są na obszarze 16 powiatów. W 3 powiatach, a mianowicie chodzieskim, czarnkowsko-trzcieńskim oraz kępińskim, nie występują zabytki datowane do połowy XIII i od połowy XIII–XV w.

Ryc. 4. Struktura zabytków nieruchomych według chronologii (z wyłączeniem układów urbanistycznych) w powiatach województwa wielkopolskiego w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportu... (2017).

Tabela 3. Gminy o największej liczbie zabytków nieruchomości w województwie wielkopolskim w 2018 r. (stan na dzień 30.06.2018 r.)

Lp.	Gmina	Powiat	Liczba zabytków nieruchomości
1	Poznań	Poznań	647
2	Gniezno	gnieźnieński	190
3	Leszno	Leszno	185
4	Śmigiel	kościański	151
5	Kalisz	Kalisz	128
6	Rawicz	rawicki	113
7	Bojanowo	rawicki	84
8	Kościan	kościański	78
9	Rydzyna	leszczyński	74
10	Kwilcz	międzychodzki	73

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

W układzie gmin województwa wielkopolskiego na czele pod względem liczby zabytków nieruchomości znalazły się Poznań, Gniezno oraz Leszno. Zestawienie 10 gmin o największej liczbie zabytków zamyka Kwilcz (tab. 3). W tych 10 jednostkach skupione jest blisko 25% ogółu zabytków analizowanego obszaru.

Dziesięć albo mniej zabytków posiada 45 gmin województwa wielkopolskiego, a dwadzieścia lub mniej zabytków 108 gmin, czyli blisko połowa. W gminie Czajków (powiat ostrzeszowski) nie ma żadnego zabytku nieruchomego. Jest to jedyna taka gmina w województwie wielkopolskim.

Biorąc pod uwagę gęstość zabytków nieruchomości w układzie gmin województwa wielkopolskiego, należy stwierdzić, że pierwszą dziesiątkę zestawienia stanowią same miasta (tab. 4). Relacje między dziedzictwem kulturowym miasta a możliwościami jego rozwoju były przedmiotem badań Murzyn (2002). Autorka w konkluzji stwierdza: „Będąc pewnym zasobem ekonomicznym, dziedzictwo nie stoi w opozycji do rozwoju, a nawet może go w dużej mierze wspomagać,

Tabela 4. Gminy o najwyższej gęstości zabytków nieruchomości (liczba zabytków nieruchomości/10 km²) w województwie wielkopolskim w 2018 r. (stan na dzień 30.06.2018 r.)

Lp.	Gmina	Powiat	Gęstość zabytków nieruchomości
1	Leszno	Leszno	57,813
2	Kościan	kościański	52,222
3	Gniezno	gnieźnieński	46,341
4	Turek	turecki	32,500
5	Obrzycko	szamotulski	27,500
6	Luboń	poznański	25,000
7	Poznań	Poznań	24,695
8	Chodzież	chodzieski	23,846
9	Wągrowiec	wągrowiecki	21,667
10	Kalisz	Kalisz	18,551

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

odgrywając ważną współczesną i przyszłą rolę. Dziedzictwo stanowi część szeroko pojętej infrastruktury materialnej miasta. Jest rdzeniem, składnikiem lub tłem różnorodnych produktów miasta, jak również elementem otwarcia miasta na zewnątrz, pokazując wielokulturowość miejsca i jego wielowiekowe powiązania z różnymi narodami i zjawiskami cywilizacyjnymi. Posiadając wartości duchowe i symboliczne, dziedzictwo pomaga w promocji miasta oraz w kreacji dobrego wizerunku ośrodka. Jest również czynnikiem wpływającym na rozwój i jakość jego infrastruktury intelektualnej. (...) Jedynie te ośrodki miejskie, które dysponują dobrze rozpoznany potencjałem kulturowym, mogą uczynić z niego istotny atut, podnoszący ich konkurencyjność na rynku miast” (Murzyn 2002, s. 80). Miasta województwa wielkopolskiego dysponują niezwykle cennym kapitałem w postaci zabytków nieruchomych, który powinien być wykorzystany w ich rozwoju.

Podsumowanie

Analiza zestawienia zabytków nieruchomych wykazała duże zróżnicowanie ich występowania w województwie wielkopolskim. Największa ich liczba znajduje się w środkowej części obszaru, a najmniejsza na północnych i południowych peryferiach. Jest to uwarunkowane przede wszystkim historycznie. Największa gęstość zabytków nieruchomych dotyczy głównie miast na prawach powiatu, czyli Kalisza, Konina, Leszna i Poznania.

Największy udział w strukturze rodzajowej zabytków nieruchomych według funkcji mają zabytki o charakterze mieszkalnym, a następnie sakralnym, zieleni oraz te o charakterze folwarcznym. Wymienione rodzaje dominują też w poszczególnych powiatach. Wyjątkiem były zabytkowe cmentarze, które mają największy udział w strukturze powiatów: czarnkowsko-trzcianeckiego oraz pilskiego.

Większość zabytków nieruchomych województwa wielkopolskiego pochodzi z XIX w. W kontekście chronologii obiektów największą ciekawostką jest brak danych dotyczących wieku wielu zabytków. Stanowi to duże pole badawcze dla architektów oraz konserwatorów.

Analiza zestawienia zabytków nieruchomych udostępnionych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa z pewnością nie wyczerpuje tematu, a jest jedynie wstępem do dalszych badań nad tym zagadnieniem. Europejski Rok Dziedzictwa Kulturowego jest dobrym czasem na podjęcie szerszej dyskusji nad problematyką zabytków nieruchomych.

Literatura

- Broński K. 2006. Rola dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym. Doświadczenie polskie doby transformacji (po 1989 r.). *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie*, 706: 7–26.
- Dobosz P. 2002. Pojęcie dziedzictwa kulturowego i jego znaczenie dla działań polskiej administracji publicznej wobec integracji europejskiej. *Ochrona Zabytków*, 55/2(217): 121–141.
- Murzyn M. 2002. Dziedzictwo kulturowe a rozwój miasta, *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie*, 587: 65–80.

- Piwocki K. 1970. Pierwsza nowoczesna teoria sztuki. Poglądy Aloisa Riegla. PWN, Warszawa.
- Raport o stanie zachowania zabytków nieruchomych w województwie wielkopolskim. Zabytki wpisane do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C). 2017. Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa.
- Skaldawski B., 2017. Problematyka definicji dziedzictwa. [W:] A. Chabiera, A. Dąbrowski, A. Fortuna-Marek, A. Koziół, M. Lubaś, P. Nowak, B. Skaldawski, K. Stępnik (red.), *Dziedzictwo kulturowe w badaniach. Polacy wobec dziedzictwa. Raport z badań społecznych. T. 1. Narodowy Instytut Dziedzictwa, Uniwersytet Jagielloński, Warszawa–Kraków*, s. 9–12.
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2003 r., nr 162, poz. 1568 z późn. zm.).

Cultural heritage of Wielkopolska region in the light of National Heritage Board of Poland data. The case of immovable monuments

Abstract: The cultural heritage that surrounds us is a valuable resource that is a testimony to our history, which preservation for future generations is extremely important. The article presents cultural heritage in the Wielkopolska region, a region of particular importance for the creation and development of the entire state. The analysis include immovable monuments located in the register of monuments of the National Heritage Board of Poland.

Key words: cultural heriatge, immovable monuments, National Heritage Board of Poland, Wielkopolska Region